

**ФУНКЦІ АНТРОПОНІМІВ У ЗБІРЦІ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА
“СТИЛЕТ І СТИЛОС”¹**

Як зазначає Микола Неврлий, “Програму свого життя і творчості визначив Маланюк вже назвою своєї першої збірки — “Стилет і стилос” [5: 17]. “Стилет — зброя в руках воїна, Стилос — перо літописця. Меч вчорашнього дня — по програній війні — замінив поет на перо. Стилос в його руках стає стилетом” [5: 17]. Ця невеличка збірка (32 вірші) вийшла друком 1925 року. Сюди увійшли вірші, написані в 1923-1924 рр. Усього в збірці використано 70 різних онімів, ужитих 89 разів. Тобто на кожен вірш, що містить оніми (а їх 21 із 32, наявних у збірці), припадає у середньому 4,2 їх ужитки. Серед онімів же переважають антропоніми — їх у збірці 34.

Вірш Є. Маланюка “Сучасники” складається з двох частин, присвячених Максиму Рильському та Павлу Тичині. Антропоніми з’являються тільки в присвятах, але текст вірша — про цих великих поетів. Про Тичину поруч з обоженням його звучить гіркий докір: “...Від кларнета твого — пофарбована дудка зосталась” [1: 47]. Євген Маланюк першим дав Тичині найвищу оцінку і першим сказав йому сувору правду. Рильському, як і Тичині, поет не шкодує найвищих атестацій, називає його “алхіміком мудрих слів”. “Краси величний кондотьєре, | Несете хрест свій там, ген-ген, | Серед похмуро-рідних прерій” [1: 46].

Євген Маланюк присвячує вірш і відомому поету, своєму побратиму, ім’я якого з’являється вже в самій назві, а не в присвяті: “Юрієві Дараганові”.

У літературному світі прапором пробудження української національної мислі Євген Маланюк вважає Пантелеймона Куліша, який написав: “Народе без пуття, без чести, без поваги”. Вірш “Пам’яті Куліша”, включений у першу збірку Є. Маланюка [1: 42-43], має скорботну присвяту “Малоросам” і в якійсь мірі розгортає думку цього рядка (і всього пізнього П. Куліша) — думку, яка не раз бринітиме в пізніших віршах поета: “Чим чорніш, чим кри-

¹ Науковий керівник — Ю. О. Карпенко.

вавіш регоче | В моім лютім безсиллі душа. | Тим простіш, тим страшніш мені в очі | Насувається шлях Куліша” [1: 43].

Юрій Дараган, Пантелеймон Куліш, Максим Рильський, Павло Тичина — це чотири антропоніми, що позначають об’єкти поетичного зображення. Більшість же ужитих у збірці антропонімів виконують зовсім іншу роль — вони є засобами вираження поетичної думки, своєрідними і дуже місткими образами. Так, звертаючись до М. Рильського, поет говорить: “Ви — еллін, схимник і **Гоген**” [1: 46]. Славнозвісний французький художник Поль Гоген поставлений в цей ряд не за особливостями своєї творчості, а за особливостями біографії. **Гоген** залишив Париж і подався аж на Тихий океан, на Таїті, де створив свої найславетніші картини. Рильський нікуди з України не подавався. Але вдумаймося в ряд: **еллін** — то древній грек (отже, минуле), **схимник** — то відлюдник, уникає людей (отже, відчуження від суспільства), **Гоген** — хоча б мислене вибуття з більшовицького раю. Інакше кажучи, Маланюк відверто натякає на “внутрішню еміграцію” М. Рильського.

А з П. Тичиною поет поєднує... “божевільну **Офелію**” в степах, які після утвердження радянської влади знову стали половецькими [1: 47]. Трагічна шекспірівська героїня ніби втілила трагедію Тичини, що залишився з пофарбованою дудкою замість кларнета. П. Кулішеві ж поет адресує зіставлення зі старозавітним біблійним пророком: “А ти, | Малоросійський **Єреміє**, | Ще блимай відблиском мети! | Довершуй непотрібні вірші” [1: 42]. Пророк Єремія провіщав загибель Вавілона, що полонив єврейський народ, та оплакував спустіння й руїну Єрусалима [3: 926-1025]. Про подальший же розвиток “переконаного хахла” Маланюк у цьому вірші пише, що він “вже носить краватку вміє | І слинить **Маркса** вже” [1: 42]. Себе ж самого поет печально хотів би пов’язати з героїчним сподвижником і продовжувачем Мазепи Пилипом Орликом: “...І даремно профіль **Орлика** | Схиляється наді мною” [1: 43]. Печально тому, що “Дням не розквітнуть — весною” [1: 43]. У зв’язку з Юрієм Дараганом поет ще більш тужливо передбачає: “Один, полишений скорботам, | Боюсь: розвіється імла — | **Петроній** стане **Дон Кіхотом** | А вітряками — демон зла...” [1: 37]. Уславлений давньоримський письменник (і водночас високий урядовець) Петроній, від якого до нас дійшли тільки окремі вірші та

фрагменти сатиричного роману “Сатирикон”, гостро висміював суспільне зло і віру в різні чудеса. Для самого Петронія демоном зла став жорстокий імператор Нерон, який у 66 р. змусив його до самогубства [6: 427]. Проти сатири Петронія дії Сервантесового Дон Кіхота означають, що “демон б’є останню карту, | Перемагаючи добро” [1: 37].

У цих випадках лексема **демон** є загальною назвою. А в циклі “Вічна” вже є власною, бо то персонаж М. Лермонтова, хоч і вжитий у множині: “Був **Лермонтов** п’яний Вами, [...] | **Лермонтов** вимріяв **Демонам** | Пекучі очі **Тамар**” [1: 58]. Узагальнююча множина і Демона, і Тамари, оспіваних М. Лермонтовим, поширюється на всіх красунь-грузинок, у тім числі і на зашифрований у присвяті ініціалами **Н. А.** об’єкт розглядуваного вірша. Маланюк так і називає цей об’єкт: “Замовчи, замовчи, **Грузинко!** — | Бо заріжуть, задушать уста” [1: 58]. Етнізм тут стає виразним антропонімом, власним іменем. Той же прийом поет використовує і для себе, точніше — до свого ліричного героя: “Забути, що я **Печеніг** і варвар...” [1: 57]. А в іншому місці вже інакше: “Я на Вас з куточка лиш дивлюсь, | Як **П’єро**, як **П’єро** божевільно-білий” [1: 58]. Грізний Печеніг стає персонажем комедії даль арте, у якого Арлекін відбере його Коломбіну, ще й відлупцює. А незбориму привабливість цієї загадкової Грузинки — Коломбіни поет змальовує ще таким антропонімічним образом: “очі Вам вимріяв сам **Врубель**” [1: 57].

Як бачимо, коло антропонімів, які Маланюк залучає для посилення художньої виразовості своїх віршів, є всеосвітнім і всечасним. Ми зустрілися вище з Давнім Римом (**Петроній**), біблійною Іудеєю (**Єремія**; пор. також: “Діждати й наш суботній день, | Що, по пророцтвах **Соломона**, | Обіцяно в Піснях Пісень” [1: 55]), Англією (**Офелія**), Францією (**Гоген**), Росією (**Лермонтов**, **Врубель**), Німеччиною (**Маркс**; також: “Прозорим променем **Рентгена**” [1: 72]), Іспанією (**Дон Кіхот**, пор. ще: “Камінним кроком **Командора**” [1: 41]), Італією (**П’єро**), Грузією (**Тамара**, **Грузинка**). З’являється і Бельгія — епіграф до “Уривку з поеми” належить Емілю Верхарну. До речі, і епіграф, і підпис Маланюк дає по-французьки, що у розглядуваному виданні переданий як E. Verhaerene [1: 70], а у виданні М. Неврлого — як E. Verhaeren,

причому в примітках наведені слова Верхарна приписані...Уолту Уїтмену [2: 45, 423].

Але найбільше антропонімів залучено з України. Переважно це визначні історичні особи, найдавніша з яких — літописець **Нестор** (1055-1114) [4, 5: 1756]. Вірш, що називається “Зловісне” і змістом відповідає цій невеселій назві, закінчується так: “Й новий про це напише **Нестор** | В самотній катакомбі храму” [1: 44]. З українських гетьманів, крім уже названого Пилипа Орлика, згадується його славетний попередник Іван Мазепа і ще більш славетний Богдан Хмельницький. Обидва останні — в “Уривку з поеми” [1: 70-71]. Йдеться, власне, про готовність до боротьби, про “запорозьку кров” — про українську ментальність, “чия упевнена рука | Зміцняла сивого **Мазепу**”, від чого “Рокоче запорозька кров | Міцних поплічників **Богдана**” [1: 70]. Тут характерні й номінація гетьмана за іменем, а не прізвиськом, й ужиток слова **поплічник** у значенні “сподвижник”, “співучасник в якій-небудь почесній справі”. Слово це має також негативний сенс “спільник”, “співучасник яких-небудь ганебних дій” [7, 7: 210], але контекст однозначно виділяє перше, а не друге значення лексеми.

У тому ж “Уривку” і з тими ж підставами згадані й найвідоміші учасники й керівники Коліївщини: “Коли взяли свячений ніж — | **Залізняка** майбутні діти!”, “Та враз підвівсь і запалав, | І з серця кров’ю крикнув **Гонта**”. Зазначимо, що з 34 антропонімів збірки повторюються тільки 5 (отже, всього маємо 39 їх ужитків). Але з п’яти повторюваних чотири — у тому ж вірші, тобто повторення слугує для виразу чи розгортання того ж образу. І тільки Максим Залізник з’являється ще раз в іншому вірші. З’являється дуже яскраво, сильно: “встає хоробрий | З заліза кутий **Залізник**” [1: 68]. З’являється також відомий український художник у діаспорі Петро Холодний [4, 10: 3622] з ближче невідомою нам Наталочкою, яка цікавить поета, хоч він і поміщає себе в могилу, більше, ніж художник: “На могилу прийде і **Наталочка**, може, | Певно, з **Холодним**, не сама” [1: 50]. Як автори епіграфів, обраних поетом, названі також **Г. Сковорода** [1: 73] та **Антін Павлюк**. Останній — український поет, що був на еміграції, але в 1932 р. повернувся до радянської України, де й зник без сліду [4, 5: 1921].

Як бачимо, антропоніми стають під пером Маланюка могутні-

іми виразовими засобами. Він пише про людей, думає про людей і іменами людей користується як дорогоцінним скарбом, що збагачує його поезію.

У кількісному відношенні онімний простір збірки Євгена Маланюка “Стилет і стилос” має таку структуру

Розряд	Кількість		%	
	Одиниць	Ужитків	Одиниць	Ужитків
Антропоніми	34	39	48,6	43,8
Топоніми	18	22	25,7	26,9
Теоніми	9	17	12,9	19,0
Хрононіми	7	9	10,0	10,1
Астрононіми	1	1	1,4	1,1
Ідеоніми	1	1	1,4	1,1

У якісному ж відношенні усі вжиті в збірці оніми відзначаються поєднанням денотативного та конотативного значення. Але якийсь із цих двох компонентів переважає, висувається на перший план. І за цією прикметою оніми збірки можуть бути розділені на дві групи: 1) ті, де переважає денотація і 2) ті, де переважає конотація.

Перших значно менше, ніж других. Денотація переважає (при наявності також і конотативних відтінків різного плану):

1) у прямих наймень об'єктів зображення (**Юрій Дараган, Максим Рильський, Павло Тичина, Куліш**); якщо ж об'єкт зображення називається непрямо (наприклад, етнічний шифронім замість прямого наймення: **Грузинка**), то в нім переважає вже конотація;

2) у позначеннях авторів епіграфів (наприклад, **Г. Сковорода, Антін Павлюк**);

3) в поодиноких випадках ужитку онімів у тексті, якщо вони виступають там у прямому значенні і не входять до складу якоїсь стилістичної фігури (**Київ, промінь Рентгена**).

Панують же в збірці оніми з переважно конотативним сенсом (їх близько 80 %), причому денотативне значення може лишатися на периферії і бути ледве окресленим. Але воно ніколи не губиться повністю, бо інакше сутність конотативного значення теж уневиразнюється, пор. звернення до жінки: “Сузір'я зорь моїх, **Волосожар**” [1: 54]. Не зловживаючи онімами, поет використовує їх як

могутнє джерело виразовості, як спосіб сформулювання нового аспекту, нового забарвлення, нового почуття.

1. Маланюк Є. Стилет і стилос // Є. Маланюк. Поезії. — Львів, 1992. — С. 31-74.
2. Маланюк Є. Земна Мадонна. Вибране. — Братислава; Пряшів; Лондон, 1991.
3. Біблія або Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту. — К., 1973.
4. Енциклопедія українознавства. Словникова частина. — Львів, 1993-2000. — Т. 1-10.
5. Неврлий М. Поет боротьби й вселюдських ідеалів // Є. Маланюк. Земна Мадонна. Вибране. — Братислава; Пряшів; Лондон, 1991.
6. Словарь античности / Пер. с немецкого. — М., 1989.
7. Словник української мови. — К., 1970-1980. — Т. 1-11.